

Eeva-Johanna Eloranta sd ym.

Lakialoite laiksi tekijänoikeuslain 17 b §:n muuttamisesta

Eduskunnalle

ALOITTEEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Tällä lakialoitteella esitetään muutoksen tekemistä tekijänoikeuslain (404/1961) 17 b §:ään, jossa säädetään teosten saattamisesta lukemisesteisten käytettäväksi saavutettavassa muodossa. Pykälän 7 momentissa säädetään korvausoikeudesta tekijän hyväksi, kun pykälässä säädetyn mukaisesti ääntä tallentamalla Suomessa valmistettu teoskappale saatetaan lukemisesteisen käytettäväksi siten, että kappale jää pysyvästi lukemisesteisen haltuun. Teknologisen kehityksen vuoksi saavutettavia teoskappaleita lukemisesteisten hyväksi voidaan nykyään valmistaa muillakin tavoilla kuin ääntä tallentamalla, eikä lopullinen kulutustapahtuma enää nykyään tarkoita vain fyysistä haltuun jäämistä tai lataustapahtumaa. Myös lukemisesteisten ryhmän laajennuttua koskemaan muitakin kuin näkövammaisia saavutettavien teosten muodot ja niitä käyttävien eturyhmien tarpeet ovat muuttuneet.

Nykyisessä pykälässä määritelty korvausoikeus ei vastaa teosten tosiasiallista käyttöä tai saataville saattamisen muotoja. Jatkossa korvausoikeus muutettaisiin teosten tosiasiallista käyttöä vastaavaksi siten, että oikeudenhaltijoiden oikeudet kohtuulliseen korvaukseen varmistetaan teoksen käyttötavasta riippumatta. Tämä tarkoittaa sitä, että valtion kirjastotoiminnassa ja muussa laajamittaisessa teoskappaleiden saataville saattamisessa sekä levitys- tai välitystoiminnassa kaikki digitaalinen kirjallisuuden käyttö otetaan lainaustapahtumien mukaisesti korvauksen piiriin.

PERUSTELUT

Suomessa lukemisestedirektiivin mukaisia valtuutettuja yhteisöjä on tällä hetkellä useita. Esimerkiksi Näkövammaisten liiton saavutettavien kappaleiden julkaisutoiminta on kuitenkin Saavutettavuuskirjasto Celian toimintaan verrattuna erittäin pientä: valtion erikoiskirjasto Celia tuottaa vuosittain noin kolmasosan suomalaisesta kirjallisuudesta saavutettavaan muotoon. Tekijänoikeuslain mukaan lukemisesteisille henkilöille palveluja tarjoavat valtuutetut yhteisöt, kuten Celia, saavat valmistaa teoksista kappaleita saavutettavassa muodossa oikeudenhaltijoiden lupaa kysymättä. Näitä saavutettavia teoksia puolestaan voivat käyttää kaikki, joille tavallisen kirjan lukeminen on lukivaikeuden, sairauden, vamman tai vastaavan syyn vuoksi vaikeaa. Nykyinen tekijänoikeuslain 17 b §:n 7 momentti turvaa tekijöille korvauksen vain niissä tilanteissa, kun lukemisesteiselle jää pysyvästi haltuun ääntä tallentamalla Suomessa valmistettu kappale teoksesta.

Lakialoite LA 2/2025 vp

Korvausoikeuden laajuutta ja siihen sisältyviä ehtoja perusteltiin aikanaan muun muassa sillä, että näin se vastaa lopullista kulutustapahtumaa. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että tekijät ovat saaneet korvauksen niissä tilanteissa, joissa lukemisesteiselle lähetetään kirjallisesta teoksesta tehty CD-äänikirjaversio kotiin tai kun lukemisesteinen on tallentanut äänikirjan sähköisenä tietokoneelleen tai muuhun tallennuslaitteeseen. Pitkään tämä on vastannutkin sitä käyttöä, jota Saavutettavuuskirjasto Celiasta on pääasiassa tehty. Nykyinen laki ei kuitenkaan huomioi sitä, että viimeisten vuosien aikana suoratoistolla tarjotut e-kirja- tai e-äänikirjapalvelut ovat yleistyneet yleisimmäksi kirjallisuuden käyttötavaksi Celiassa. Celiassa on jo vuonna 2024 lopetettu CD-äänikirjojen lähettäminen uusille asiakkaille ja heidät on ohjattu ensisijaisesti käyttämään sähköisiä versioita ja suoratoistopalveluita. Syyskuussa 2025 fyysisten CD-äänikirjaversioiden käyttäminen lakkautetaan Celiassa kokonaan.

Viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana Celian raportointien korvattavien lainojen määrä on laskenut 60 prosenttia käytön siirryttyä suoratoistoon ja siten pois korvattavan käytön piiristä. Vuonna 2012 korvattavia lainoja tehtiin Celiasta noin 945 000, mutta vuonna 2023 niiden määrä oli enää alle 380 000. Kaiken kaikkiaan lainoja tehtiin kuitenkin kyseisenä vuonna yli 1,3 miljoonaa eli paljon enemmän kuin aikaisempina vuosina. Teosten käyttötavat ovat muuttuneet, ja tällä hetkellä lukemisesteisten yleisin tapa käyttää rajoituksen nojalla valmistettuja kappaleita on suoratoisto selaimen tai sovelluksen kautta.

Ääni- ja e-kirjoja saavutettavassa muodossa lukemisesteisille tuottavan ja tarjoavan Celian noin 1,3 miljoonasta vuosittaisesta äänikirjojen käyttötapahaudasta valtaosa on suoratoistoa. Celian valikoimassa on tarjolla noin 55 000 teosta, joita voi lainata rajattomasti verkon kautta, sillä toisin kuin yleisten kirjastojen e-kirjastopalvelussa lisenssiehdot eivät rajoita käyttöä millään tavalla. Siten tekijät eivät myöskään saa näiden teosten käytöstä minkäänlaista korvausta lisenssin kautta.

Celian asiakkaista jo 90 prosenttia käyttää Celianet-verkkopalvelua. Vielä toistaiseksi käytössä olevien fyysisten CD-äänikirjojen lisäksi saavutettavia teoksia tarjotaan e-äänikirjoina, e-kirjoina ja pistekirjoina. Useita teoksia voi myös kuunnella äänikirjana ja lukea ruudulta samaan aikaan. Suositustavaksi sähköisen kirjallisuuden käyttämiseen Celian verkkopalvelussa opastetaan suoratoisto selaimen tai sovelluksen kautta. Tekijät saavat sähköisestä käytöstä korvauksen vain niistä lainoista, joissa asiakas on ladannut äänikirjatiedoston (korvausoikeus ei koske e-kirjatiedostoja) koneelleen. Näitä korvattavia lainoja koko vuoden lainoista oli vuonna 2023 yhteensä 84 000 (kokonaislainamäärä on 1,3 miljoonaa).

Käytännössä Celian palvelun käyttäjä saa verkkopalvelun kautta maksutta käytettäväkseen Celian koko teosrepertuaarin haluamanaan aikana ja haluamassaan paikassa. Teoksia on mahdollista kuluttaa asiakkaan omalta kotikoneelta, mutta myös tableteilta ja älypuhelimien kautta. Käytännössä kysymys on erittäin kattavasta ilmaisesta lukuaikapalvelusta, eikä teosten käyttäminen vanhalla tekniikalla eli CD-levyillä ole enää vuoden 2025 jälkeen edes mahdollista.

Lukemisesteisten henkilöiden hyväksi säädetyn rajoitussäännöksen mahdollistamissa käyttömuodoissa voidaan nähdä päällekkäisyyttä niin sanotun teosten normaalin hyödyntämisen eli kaupallisten lukuaikapalveluiden kanssa. Tämä johtuu ennen muuta kaupallisen markkinan kehittämisestä e-äänikirjojen alueella. Aikaisemmin rajoitussääntely pyrki saattamaan lukemises-

Lakialoite LA 2/2025 vp

teiset samaan asemaan esimerkiksi yleisistä kirjastoista painettuja teoksia lainaavien henkilöiden kanssa. CD-levyt eivät aiheuttaneet samanlaista päällekkäisyyttä kaupallisen markkinan kanssa. Nyt Celianet-verkkopalvelu on lähes identtinen kaupallisten ääni- ja e-kirjapalveluiden kanssa, ja lukemisesteisten piirin laajentuessa erityisesti ikääntyvän väestön keskuuteen se muodostaa monessa tapauksessa ilmaisen ja täysin vaihtoehtoisen palvelun kaupallisten palvelujen rinnalle.

Korvausoikeuden tulisi kattaa sellainen rajoitussääntelyn mahdollistama käyttö, joka tulee selvästi tekijöiden harjoittaman elinkeinotoiminnan alueelle. Nykyinen laki ei velvoita maksamaan tekijöille korvausta suoratoistolla tarjotuista ääni- ja e-kirjapalveluista. Celian lainamäärien kasvaessa ja kirjallisuuden tekijöiden näistä lainatapahtumista saamien korvausten laskiessa on kuitenkin selvää, että nykyisenlaajuisesta korvausta ei voida pitää oikeasuhtaisena korvauksena teosten käytöstä. Vuosittain lähes miljoonan korvauksetta jäävän lainan merkitys ei ole teosten tekijöille Suomen pienellä kulttuuri- ja kielialueella vähäinen.

Vaikka Euroopan komission teettämän lukemisestedirektiivin toimintaan liittyvän taustaselvityksen (Study to Support the Evaluation of the Marrakesh Framework, 2024) mukaan korvausjärjestelmä ei ole käytössä suuressa osassa EU-maita, on kuitenkin huomioitava se, että myös saavutettavassa muodossa olevia teoksia on tarjolla eri jäsenmaissa hyvin vaihtelevasti. Lisäksi saavutettavaa kirjallisuutta käyttävien henkilöiden määrä vaihtelee suuresti eri jäsenmaissa: väkilukuun suhteutettuna valtuutettujen yhteisöjen asiakasmäärä on Pohjoismaissa (Tanskassa, Ruotsissa ja Suomessa) huomattavasti muita verrokkimaita korkeampi. Tanskassa valtuutettujen yhteisöjen palveluita käyttävien lukemisesteisten vertausluku tuhatta asukasta kohden on 41,7 ja Ruotsissa 18,9. Suomessa luku on 12,4 jokaista tuhatta asukasta kohden. Vastaavasti selvityksen mukaan Liettuassa luku on 1,4, Espanjassa 0,2 ja Puolassa 0,1.

Sekä Tanskassa että Ruotsissa saavutettavat äänikirjat kuuluvat korvauksen piiriin. Suomi jää naapurimaistaan jälkeen paitsi korvausten tasossa myös jättämällä valtaosan äänikirjakäytöstä korvaamatta kokonaan.

Yksityiskohtaiset perustelut

Lopullinen kulutustapahtuma voidaan tänä päivänä nähdä abstraktimpana kuin se on ollut korvausoikeudesta alun perin säädettyä. Esimerkiksi suoratoiston kautta kuunneltavan äänikirjan lopullinen kulutustapahtuma tarkoittaa hetkeä, jolloin kuluttaja käyttää palvelua kuuntelemalla äänikirjaa, ja vastaa suurelta osin tilannetta, jossa fyysiset teoskappaleet jäävät edunsaajahenkilön haltuun. Celian tarjoamassa Celianet-palvelussa teokset ovat myös jatkuvasti saatavilla.

Suomessa korvausoikeudesta on nähty tärkeäksi säätää kansallisessa tekijänoikeuslaissa, sillä Suomi on pieni kieli- ja kulttuurialue, jolla kirjailijoiden ja kääntäjien tulot koostuvat useista pienistä lähteistä. Tekijänoikeuslain 17 b §:ssä säädetään seuraavasti: "Tekijällä on oikeus saada korvaus valtuutetulta yhteisöltä, jos 1 momentissa säädetyn mukaisesti ääntä tallentamalla Suomessa valmistettu teoksen kappale jää pysyvästi lukemisesteisen haltuun." Pykälän lopussa mainittuja ehtoja (oikeus korvaukseen syntyy vain, jos ääntä tallentamalla valmistettu teoksen kappale jää pysyvästi lukemisesteisen haltuun) ei mainita lukemisestedirektiivissä tai -asetuksessa.

Lakialoite LA 2/2025 vp

Tekijänoikeuden rajoitus- ja poikkeussäännöksiin tulee soveltaa niin sanottua kolmen kohdan testiä: ne saavat koskea ainoastaan määrättyjä erityistapauksia, ne eivät saa olla ristiriidassa teosten tavanomaisen hyödyntämisen kanssa eivätkä ne saa kohtuuttomasti haitata oikeudenhaltijoiden etujen ja oikeuksien toteutumista. Kolmen kohdan testi on yleisesti hyväksytty niin kansainvälisissä sopimuksissa kuin EU-lainsäädännössäkin. Sillä on tärkeä merkitys sekä tekijänoikeusjärjestelmän toimivuuden kannalta että tekijöiden oikeutettujen etujen turvaamisessa.

Arvioitaessa jotakin tekijänoikeuden rajoitussäännöstä kolmen kohdan testin kriteerien valossa voidaan kiinnittää huomiota rajoitussäännöksen salliman käytön suhteeseen esimerkiksi tekijöiden ja oikeudenhaltijoiden harjoittamaan kaupalliseen toimintaan. Jos rajoitussääntelyn nojalla teoksia voidaan käyttää samoilla markkinoilla kuin joilla oikeudenhaltijat toimivat ja rajoitussäännöksen mukainen käyttö on suurta suhteessa kaupallisen markkinan kokoon, on mahdollista, että rajoitussäännöksen katsottaisiin epäonnistuvan kolmen kohdan testin läpäisemisessä. Jotta voidaan tulevaisuudessakin varmistaa, ettei poikkeuksen soveltaminen ole ristiriidassa teoksen tai muun aineiston tavanomaisen hyödyntämisen kanssa eikä se kohtuuttomasti haittaa oikeudenhaltijoiden oikeutettuja etuja, korvauksen piiriin kuuluvaa käyttöä on laajennettava teknologisen kehityksen ja käytötapojen muuttumisen myötä.

Lukemisestedirektiivissä (EU 2017/1564) säädetään korvausjärjestelmän reunaehdoista, mutta itse korvausjärjestelmästä säätäminen kuuluu kansallisen lainsäädännön piiriin. Korvausjärjestelmän laajentaminen on mahdollista direktiivin puitteissa.

Lukemisetedirektiivin johdantokappaleessa 14 säädetään rajoituksista korvausjärjestelmille: Jäsenvaltiot eivät saa säätää korvausjärjestelmistä, joilla vaaditaan maksuja edunsaajahenkilöiltä, ja järjestelmiä on sovellettava vain jäsenvaltion alueelle sijoittautuneiden valtuutettujen yhteisöjen toimintaan. Jäsenvaltioiden on myös varmistuttava, ettei korvausjärjestelmissä aseteta saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden vaihdolle kuormittavampia vaatimuksia kuin tilanteille, jotka eivät ole rajat ylittäviä. Edunsaajahenkilöt eivät nykyisenmuotoisessakaan korvausmallissa joudu itse vastaamaan palvelun kustannuksista, korvausjärjestelmä koskee vain kappaleiden valmistusta Suomessa eikä korvausmalli aseta kuormittavampia vaatimuksia rajat ylittävälle vaihdolle. Näin tulee olla jatkossakin. Myöskään valtuutetut yhteisöt eivät vastaa itse kustannuksista, vaan korvaus tekijöille suoritetaan valtion toimesta. Lisäksi johdantokappaleessa säädetään, ettei korvausta saisi vaatia, jos oikeudenhaltijalle koitua haitta on vähäinen. Suomessa muiden valtuutettujen yhteisöjen toiminta nykytasolla voidaan katsoa tekijöille haitaltaan vähäiseksi, mutta poikkeuksen muodostaa valtion erikoiskirjasto Celia (vuonna 2026 voimaan astuvan virastouudistuksen jälkeen Celia-palvelut jatkavat mahdollisesti osana Kansallisarkistoa), joka tuottaa vuosittain saavutettavaan muotoon noin 30 prosenttia kaikesta Suomessa julkaistusta kauno- ja tietokirjallisuudesta.

Korvausoikeus tulisi muotoilla siten, että se mahdollistaa tekijöille korvauksen myös e-äänikirjojen ja e-kirjojen käytöstä, mutta siten, ettei korvausta tule suoritettavaksi, jos teoskappaleita valmistetaan sokeainkirjoituksella luettavaksi tai muutoin niin pienimuotoisesti, että oikeudenhaltijalle koitua haitta on vähäinen. Tällainen rajausta mahdollistaisi korvauksen valtion kirjasto-toiminnasta, mutta ei lukemisetedirektiivin mukaisesti asettaisi esteitä pienten valtuutettujen yhteisöjen toiminnalle.

Lakialoite LA 2/2025 vp

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että eduskunta hyväksyy seuraavan lakiehdotuksen:

Laki

tekijänoikeuslain 17 b §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan tekijänoikeuslain (404/1961) 17 b §:n 7 momentti, sellaisena kuin se on laissa 849/2018, ja
lisätään 17 b §:ään, sellaisena kuin se on laissa 849/2018, uusi 8 momentti seuraavasti:

17 b §

Teosten saattaminen lukemisesteisten käytettäväksi saavutettavassa muodossa

Tekijällä on oikeus saada korvaus valtuutetulta yhteisöltä, jos 1 momentissa säädetyn mukaisesti ääntä tallentamalla Suomessa valmistettu teoksen kappale jää pysyvästi lukemisesteisen haltuun. Tekijällä on myös oikeus saada korvaus valtuutetulta yhteisöltä, jos 1 momentissa säädetyn mukaisesti Suomessa valmistettu e-kirjan tai e-äänikirjan kappale välitetään tai muuten saatetaan lukemisesteisen saataviin.

Velvollisuutta suorittaa korvausta ei ole, jos valtuutetun yhteisön toimintaa valmistaa kappaleita ja saattaa niitä lukemisesteisen saataviin voidaan pitää kokonaisuudessaan vähäisenä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Lakialoite LA 2/2025 vp

Helsingissä 28.2.2025

Eeva-Johanna Eloranta sd
Pia Viitanen sd
Lotta Hamari sd
Pia Lohikoski vas
Tiina Elo vihr
Anne Kalmari kesk